

رتبه‌بندی و مطالعه میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از منظر کارشناسان و اعضای هیئت علمی

روح‌ا.. منوچهری (نویسنده مسئول)

مدیرکل کتابخانه‌های عمومی استان فارس؛ دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ایران
rmanoch58@gmail.com

علیرضا اسفندیاری مقدم

دانشیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ایران
ali.isfandyari@gmail.com

عاطفه زارعی

استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ایران
atefehzareei@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۷/۲۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۹

چکیده

هدف: هدف از این پژوهش شناسایی رتبه‌بندی شاخص‌های سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و بررسی میزان سودمند آنها است.

روش: برای انجام این پژوهش از روش پیمایشی استفاده شده است. ابتدا گویه‌های شاخص‌های سند چشم‌انداز مشخص و بر اساس مدل اولیه پرسشنامه‌ای تنظیم شد. جامعه آماری پژوهش را اعضای هیئت علمی رشته و کارشناسان منابع و کارشناسان امور کتابخانه‌های نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور تشکیل دادند که نمونه‌ای از آنها به تصادف انتخاب شد. داده‌های حاصله با استفاده از نرم افزار آماری SPSS²² تجزیه و تحلیل گردید.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که نمره شاخص‌های امانت، مجموعه و کارکنان از نمره معیار بالاتر است و با آن تفاوت معنی‌دار دارد. نمره شاخص‌های عضویت و فضای کتابخانه‌ای نیز از نمره معیار بالاتر بود ولی با آن تفاوت معنی‌داری نداشت. همچنین در رتبه‌بندی شاخص‌ها، شاخص امانت، مجموعه و کارکنان با یکدیگر تفاوت معنی‌داری نداشتند و در یک رتبه قرار گرفتند. شاخص‌های عضویت و فضای کتابخانه‌ای نیز تفاوت معنی‌داری با هم نداشتند و در رتبه بعدی قرار گرفتند. با وجودی که نمره تمامی شاخص‌ها از نمره معیار بالاتر بود با این حال این شاخص‌ها بی نیاز از تغییر نیست و ویرایش و بازنگری در برخی از گویه‌های هر شاخص برای تحقق اهداف سند چشم‌انداز لازم به نظر می‌رسد.

اصالت/ارزش: ارزش مقاله پژوهش حاضر در نشان دادن رتبه و میزان سودمندی شاخص‌ها برای ارزیابی و کنترل سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور است.

کلیدواژه‌ها: کتابخانه‌های عمومی، سند چشم‌انداز، رتبه‌بندی شاخص‌ها، ارزیابی شاخص‌ها.

Research on Information Science and Public Libraries; The Quarterly Journal of Iran Public Libraries Foundation; Vol. 23, No.4; Successive No. 91; winter 2017; Pp. 541-555; Indexed in ISC, SID & MagIran.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی؛ فصلنامه علمی-پژوهشی؛ دوره ۲۳، شماره ۴، پیاپی ۹۱، زمستان ۱۳۹۶ ص ۵۴۱-۵۵۵ نمایه‌شده در ISC، SID و MagIran

مقدمه

همه سازمان‌ها برای تعالی، توسعه، رشد و پایداری در دنیای متلاطم کنونی به شناخت دورنمایی از فعالیت‌های خود نیازمندند. سند چشم‌انداز، سندی برای تبیین افقی برای توسعه در زمینه‌های مختلف فرهنگی، علمی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است که آینده سازمان را ترسیم می‌کند. مطابق با سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌عنوان نهادی فرهنگی، با هویت اسلامی - ایرانی، نافذ و اثرگذار بر جامعه، دارای کارکردهای آگاهی‌بخش، اطلاع‌رسانی، آموزشی و ارشادی، زمینه‌ساز ارتقاء مطالعه مفید، دارای نیروی انسانی متعهد، متخصص و آموزش‌دیده معرفی شده است که قصد دارد ضمن کسب جایگاه اول در منطقه خاورمیانه، در زمره ۱۵ کشور برتر جهان از جهت سرانه مجموعه، فضا، عضو، منابع و امانت قرار گیرد (نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۸۹).

کتابخانه‌ی عمومی به‌عنوان یک مکان عمومی، نقش مهمی را در ایجاد جامعه‌ی مدنی ایفا می‌کند (کلارک^۱، ۲۰۱۲). در عصر دانایی، با افزایش نوآوری و توسعه حوزه‌های کاری و خدماتی نوظهور، رواج فناوری‌های برتر و زنده و گسترش کسب‌وکار الکترونیکی، شرط توفیق بهره‌گیری از فرصت‌ها و رویارویی با چالش‌های پیش‌رو است (قدمی و علی‌نای لاکانی، ۱۳۹۴). یکی از بارزترین ویژگی‌های عصر حاضر، تغییرات و تحولات شگرف و مداومی است که در طرز تفکر، ایدئولوژی، ارزش‌های اجتماعی، روش‌های انجام کار و بسیاری از پدیده‌های دیگر زندگی به چشم می‌خورد و سازمان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (پشتوتی‌زاده و فرج‌پهلوی، ۱۳۸۰). روند، تغییرات منظم داده‌ها یا پدیده‌ها در خلال زمان است. روندها همچون پلی گذشته را به آینده پیوند می‌زنند و آنچه که در گذشته رخ داده است را به دانشی درباره آنچه محتمل است رخ دهد، تبدیل می‌کنند. روندها بر سازمان تأثیر داشته و بر تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها اثر می‌گذارند. ذی‌نفعان و حتی ملت‌ها توان لازم برای تغییر یک روند را ندارند.

سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ۱۴۰۴ در ۱۱ مؤلفه تدوین شده و برای تحقق این مؤلفه‌ها، پنج شاخص ارائه شده که مطابق با سند چشم‌انداز اگر به این پنج شاخص برسیم، اهداف محقق می‌شود. شاخص‌ها عبارتند از مجموعه، فضای کتابخانه‌ای، کارکنان، عضویت و امانت. پیشینه‌ها نشان می‌دهد که هنوز تا رسیدن به شاخص‌های مورد نظر در چشم‌انداز ۱۴۰۴ فاصله زیادی داریم و با توجه به تحولات در همه زمینه‌ها، دستیابی به این شاخص‌ها دور از

1. Clark

انتظار خواهد بود. سنجش کیفیت کتابخانه‌های عمومی توسط اسفندیاری‌مقدم و همکاران (۱۳۹۲) حاکی از ضعف آن‌ها در تمامی مؤلفه‌هاست، بنابراین کتابخانه‌های عمومی در تمامی مؤلفه‌ها باید تلاش بیشتری برای برنامه‌ریزی و افزایش کیفیت خدمات انجام دهند. اکنون پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که شاخص‌های ارائه شده برای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور تا چه اندازه سودمند هستند و کدام شاخص از اهمیت بیشتری برخوردار است.

پرسش‌های پژوهش

پرسش‌های پژوهش حاضر به شرح ذیل است:

۱. میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی در افق ۱۴۰۴ برای دستیابی به اهداف سند، چقدر است؟
۲. چگونه می‌توان شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی در افق ۱۴۰۴ را رتبه‌بندی کرد؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع نظری - کاربردی است و برای اجرای آن از روش پیمایشی استفاده شده است. برای انجام پژوهش ابتدا با استفاده از نظر متخصصان، مطالعه و بررسی متون ملی و بین‌المللی و پرسشنامه‌هایی نظیر لیب‌کوال و استاندارد بین‌المللی ISO:11620 گویه‌های شاخص‌های سند چشم‌انداز مشخص و مدل اولیه طراحی شد. سپس بر اساس مدل اولیه، پرسشنامه‌ای تنظیم و روایی آن با نظر نه نفر از متخصصان تأیید گردید. پرسشنامه پنج قسمت داشت که برای اندازه‌گیری شاخص‌های پنج‌گانه سند چشم‌انداز در طیف لیکرت طراحی گردید. نمونه‌گیری اعضای هیئت علمی به شیوه گلوله برفی انجام گردید و تمامی کارشناسان استان‌های مختلف مشارکت داده شدند. جامعه آماری پژوهش را سه گروه تشکیل دادند: گروه اول، اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها در رشته علم‌اطلاعات و دانش‌شناسی با حداقل درجه استادیاری؛ گروه دوم، کارشناسان امور کتابخانه‌های ادارات کل نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و گروه سوم: کارشناسان منابع ادارات کل نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. انتخاب کارشناسان منابع و کارشناسان امور کتابخانه‌ها به این دلیل بوده که با مؤلفه‌های مورد پژوهش

در حوزه منابع و خدمات آشنایی داشتند. به همین منظور پرسشنامه برای ۴۵ نفر از اعضای هیئت علمی، تمامی ۳۱ کارشناس امور کتابخانه‌های استان‌ها و ۳۱ کارشناس منابع استان‌های مختلف از طریق ایمیل ارسال شد. در برخی موارد و بنا به ضرورت نیز نسخه چاپی پرسشنامه تهیه و در دسترس جامعه آماری قرار گرفت. داده‌های حاصل با استفاده از نرم افزار آماری SPSS²² تجزیه و تحلیل شد.

برای رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور پنج شاخص مشخص شده که برای دستیابی به این شاخص‌ها، گویه‌های متفاوتی را می‌توان در نظر گرفت. انتخاب گویه‌ها با استفاده از نظر سه نفر از اعضای هیئت علمی با حداقل درجه استادیاری، ۴ نفر از کارشناسان امور کتابخانه‌ها و ۲ نفر از کارشناسان منابع که با روش گلوله برفی انتخاب شده‌اند، انجام شد. گویه‌های انتخاب شده شامل ۶۰ مورد شد که پرسشنامه پژوهش را تشکیل داد.

یافته‌ها

پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها آغاز شد. ابتدا داده‌های گردآوری شده درون نرم‌افزار SPSS²² قرار گرفت و آماره‌های توصیفی استخراج شد. ۳۵،۵۹ درصد از پاسخ‌دهندگان اعضای هیئت علمی، ۴۰،۶۸ درصد از پاسخ‌دهندگان کارشناس امور کتابخانه‌ها و ۲۳،۷۳ درصد دیگر، کارشناسان منابع در ادارات کل استان‌ها بودند. ۲۱،۶۷ درصد از پاسخ‌دهندگان زن و ۸۷،۳۳ درصد مرد بودند. تمامی اعضای هیئت علمی دارای مدرک دکتر یا دکترا بودند و پراکندگی مقطع تحصیلی کارشناسان امور کتابخانه‌ها و کارشناسان منابع تقریباً یکسان بود. همچنین تمامی اعضای هیئت علمی دانش آموخته علم اطلاعات و دانش‌شناسی بودند. تنها یکی از کارشناسان امور کتابخانه‌ها مدرک مرتبط نداشت و ۵۰ درصد از کارشناسان منابع مدرک مرتبط داشتند.

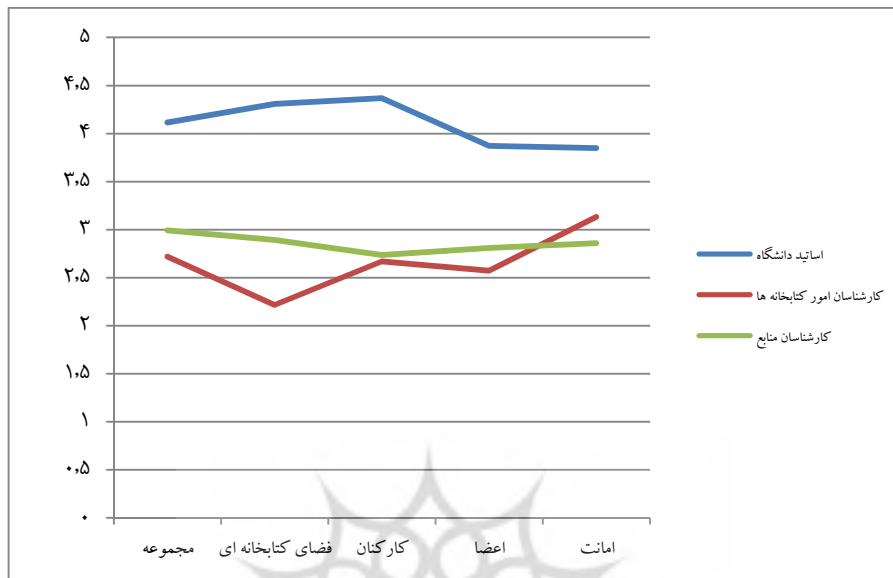
همانگونه که در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود، بین دیدگاه‌های اعضای هیئت علمی در تمامی پنج شاخص با کارشناسان امور کتابخانه‌ها تفاوت وجود دارد. دیدگاه‌های اعضای هیئت علمی تنها در شاخص امانت با کارشناسان منابع همگن است و در چهار شاخص دیگر با این گروه نیز دارای تفاوت است. دیدگاه‌های کارشناسان امور کتابخانه‌ها و کارشناسان منابع در تمامی شاخص‌ها با هم تفاوت ندارند.

تحقیقات اطلاعاتی کتابخانه‌های عمومی

رتبه‌بندی و مطالعه میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور ...

شکل ۱. گویه‌های شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

نمودار ۱. تفاوت دیدگاه‌های جامعه پژوهش در شاخص‌های پنج‌گانه

پرسش اول: میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ۱۴۰۴ برای دستیابی به اهداف سند، چقدر است؟

در پژوهش حاضر وضعیت سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور توسط ۶۰ گویه و در ۵ شاخص مورد مطالعه قرار گرفت. در شاخص مجموعه (۲۵ گویه)، فضای کتابخانه‌ای (۸ گویه)، کارمندان (۱۱ گویه)، عضویت (۱۰ گویه) و امانت (۶ گویه) سنجیده شد. نتایج به‌دست آمده نشان داد که نمره پاسخ‌دهندگان در شاخص مجموعه از حداقل ۵۴ تا حداکثر ۱۲۴ در نوسان بوده است. میانگین نمره پاسخ‌دهندگان در این شاخص ۸۳/۱۹ بود که بیش از میانگین نمره طیف، یعنی ۷۵ (۲۵ ضریب ۳) است. میانگین نمره پاسخ‌دهندگان به ازای یک گویه در این شاخص برابر با ۳/۲۹ است که بیش از ۳ یعنی حد متوسط است. این میانگین برای شاخص امانت ۳/۳۸، کارکنان ۳/۲۸، فضای کتابخانه‌ای ۳/۱۴ و عضویت ۳/۱۱ می‌باشد که همگی بیش از ۳ یعنی حد متوسط هستند. نتایج به‌دست آمده از آزمون کلموگروف - اسمیرنوف که برای بررسی نرمال بودن یا نبودن توزیع داده‌ها است، نشان داد که مقدار Z به‌دست آمده از این آزمون برای داده‌های کلیه شاخص‌ها معنی‌دار نیست که این نمایانگر توزیع نرمال داده‌ها برای کلیه شاخص‌ها است.

جدول ۱. نمره پاسخ‌دهندگان به میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی

شاخص	تعداد گویه	حداقل	حداکثر	میانگین کل	میانگین یک گویه	انحراف معیار	آماره Z	سطح معنی‌داری
مجموعه	۲۵	۵۴	۱۲۴	۸۳٫۱۹	۳٫۲۹	۲۱٫۸	۱٫۱۴	۰٫۱۴۶
فضا	۸	۱۰	۴۰	۲۵٫۱	۳٫۱۴	۹٫۲	۱٫۱۳	۰٫۱۵
کارکنان	۱۱	۲۰	۵۴	۳۶٫۱	۳٫۲۸	۱۱٫۷۵	۱٫۲۸	۰٫۱
عضویت	۱۰	۱۹	۴۸	۳۱٫۱	۳٫۱۱	۷٫۵	۱٫۱۳	۰٫۱۵
امانت	۶	۱۳	۳۰	۲۰٫۳	۳	۵٫۱۶	۱٫۱۵	۰٫۱۴

برای بررسی این مسئله که آیا شاخص‌های سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی از سودمندی کافی برخوردارند یا خیر، نیاز به ملاک یا معیاری است که وضعیت سودمندی شاخص‌ها با آن مقایسه گردد. در این پژوهش نمره ملاک میانگین نمره طیف است. بدین معنی که اگر میانگین نمره پاسخ‌گویان در متوسط یک گویه از ۳ بیشتر باشد و با آن تفاوت معنی‌دار داشته باشد، آن شاخص دارای وضعیت مناسب تلقی می‌شود اما اگر این میانگین از ۳ کمتر باشد و با آن تفاوت معنی‌دار داشته باشد، نهاد در آن شاخص دارای وضعیت مناسبی تلقی نمی‌شود و اگر میانگین نمره به دست آمده از متوسط یک گویه با عدد ۳ تفاوت معنی‌دار نداشته باشد، نهاد در آن شاخص دارای وضع متوسط تلقی می‌شود که با اصلاحاتی مناسب خواهد شد.

نتایج حاصل از آزمون معنی‌داری (آزمون t) تفاوت میانگین نمره پاسخ‌دهندگان در گویه‌های هر یک از شاخص‌های مورد بررسی با نمره ملاک یا معیار (۳) نشان داد که میانگین سه شاخص امانت (۳٫۳۸)، مجموعه (۳٫۲۹) و کارکنان (۳٫۲۸) با نمره ملاک (۳) تفاوت معنی‌دار داشته و از آن بیشتر است. بنابراین این سه شاخص از سودمندی کافی برخوردارند. اما میانگین دو شاخص فضا (۳٫۱۴) و عضویت (۳٫۱۱) از نمره معیار بیشتر بود ولی با متوسط ۳ تفاوت معنی‌داری نداشت، بنابراین این دو شاخص با اصلاحاتی می‌توانند از سودمندی لازم برخوردار گردند. جدول ۲ نشانگر این نتایج است:

جدول ۲. آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین نمره پاسخ‌دهندگان با نمره ملاک (۳)

شاخص	میانگین	انحراف معیار	آماره t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
مجموعه	۳٫۲۹	۰٫۸۷	۲٫۲۸	۴۷	۰٫۰۲۷
فضا	۳٫۱۴	۱٫۱۵	۰٫۸۷	۵۳	۰٫۳۹
کارکنان	۳٫۲۸	۱٫۰۶	۱٫۹۷	۴۹	۰٫۰۴۹
عضویت	۳٫۱	۰٫۷۵	۱٫۰۴	۴۷	۰٫۳۰۴
امانت	۳٫۳۸	۰٫۸۶	۳٫۲۶	۵۳	۰٫۰۰۲

پرسش دوم: چگونه می‌توان شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی در افق

۱۴۰۴ را رتبه‌بندی کرد؟

رتبه‌بندی میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی زمانی امکان‌پذیر است که تعداد گویه‌های شاخص‌ها یکسان باشد. از آنجا که تعداد گویه‌ها یکسان نبود، بنابراین برای همسان‌سازی آنها نمره پاسخ‌دهندگان در هر شاخص به تعداد گویه‌های همان شاخص تقسیم شد تا میانگین نمره پاسخ‌دهندگان از متوسط یک گویه در هر شاخص محاسبه و قابل مقایسه گردد. برای رتبه‌بندی شاخص‌ها از مقایسه زوجی بین شاخص‌ها استفاده گردید که با توجه به نرمال بودن داده‌ها از آزمون t استفاده شد. نتایج حاصل نشان داد که شاخص‌های امانت (با میانگین ۳٫۳۸) مجموعه (با میانگین ۳٫۲۹) و کارکنان (با میانگین ۳٫۲۸) با هم تفاوت معنی‌دار ندارند و بیشتر از میانگین دو شاخص دیگر بودند و با آنها تفاوت معنی‌دار داشتند. همچنین میانگین دو شاخص فضا (با میانگین ۳٫۱۴) و عضویت (با میانگین ۳٫۱) با هم تفاوت معنی‌دار نداشتند و از میانگین سه شاخص دیگر کمتر و با آنها تفاوت معنی‌دار داشتند.

جدول شماره ۳ مقایسه زوجی میانگین سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، ارقام زیر قطر جداول آماره t به دست آمده از آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین بین دو شاخص، و ارقام بالای قطر جدول، سطح معنی‌داری حاصل از این آزمون را نشان می‌دهند. همانگونه که در جدول ۳ مشاهده می‌گردد، سطح معنی‌داری حاصل از آزمون تفاوت بین شاخص‌های امانت، مجموعه و کارکنان بیش از ۰٫۰۵ است. همچنین سطح معنی‌داری حاصل از آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین دو شاخص فضا و عضویت نیز نشان می‌دهد که آن دو با هم تفاوت معنی‌دار ندارند.

جدول ۳. مقایسه زوجی میانگین سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی

بر اساس Pvalue آزمون t

شاخص	میانگین	امانت	مجموعه	کارکنان	فضا	عضویت
امانت	۳,۳۸	-	۰,۸۲	۰,۳۸	۰,۰۴	۰,۰۲
مجموعه	۳,۲۹	-۰,۲۳	-	۰,۱۴	۰,۰۰۰	۰,۰۰۴
کارکنان	۳,۲۸	-۰,۰۹	۱,۵	-	۰,۰۰۰	۰,۰۳۵
فضا	۳,۱۴	-۲,۱۱	۳,۷۶	۳,۹	-	۰,۶۴
عضویت	۳,۱۱	-۲,۵	۳,۱	۲,۱۷	-۰,۴۷	-

در شاخص مجموعه گویه مربوط به مناسب بودن میزان مجموعه در رده‌های دین و ادبیات به ترتیب با کسب میانگین ۴,۳۳ و ۴,۱۷ بالاترین میزان سودمندی را از منظر پاسخ‌دهندگان داشتند. گویه‌های مربوط به مناسب بودن مجموعه در رده تاریخ و جغرافیا (۳,۹۳)، کیفیت محتوایی کتاب‌های موجود (۳,۵۰) و جدید (۳,۷۱)، کیفیت ظاهری کتاب‌های موجود (۳,۵۲) و جدید (۳,۶۷)، کیفیت محتوایی نشریات (۳,۶۴)، کیفیت ظاهری نشریات (۳,۶۰)، امکان دسترسی به منابع چاپی و نشریات (۳,۵۰)، درصد استفاده نشده از مخزن (۳,۵۲) و کاربردی بودن منابع (۳,۵۲) در درجه دوم اهمیت قرار گرفتند. گویه‌های مربوط به مناسب بودن مجموعه منابع در رده‌های زبان (۲,۹۱)، علوم محض (۲,۸۸)، هنر (۲,۸۶)، وجود منابع الکترونیک آنلاین (۲,۷۶)، وجود منابع الکترونیک آفلاین (۲,۵۳) و امکان دسترسی به منابع الکترونیک از خانه یا محل کار (۲,۹۵) پایین‌ترین رتبه سودمندی را در بین گویه‌های شاخص مجموعه کسب کردند.

در شاخص فضای کتابخانه‌ای تفاوت بین رتبه گویه‌ها چندان مشهود نبود. گویه‌های مربوط به مناسب بودن زیربنای کتابخانه با توجه به تنوع فعالیت‌های کتابخانه عمومی (۳,۳۶) و مکانی مناسب برای مطالعه، تحقیق و یادگیری (۳,۳۶) دارای بهترین رتبه سودمندی، و گویه «فضای کتابخانه‌ای که ترغیب‌کننده یادگیری و مطالعه باشد» (۲,۸۶) کمترین میزان را در شاخص فضای کتابخانه‌ای کسب کرد.

مناسب بودن تعداد کارکنان کتابخانه (۳,۶۴)، دانش کافی کارکنان (۳,۵۷) و وجود کارمندانی که نیازهای مراجعه‌کنندگان را درک می‌کنند (۳,۵۵)، تمایل کتابداران به کمک کردن به مراجعه‌کنندگان (۳,۵۳) و مهارت‌های سواد اطلاعاتی کارکنان (۳,۵۰) برترین رتبه

اهمیت را در بین شاخص کارکنان برای تحقق اهداف سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور کسب کردند. همچنین آراستگی ظاهری کارکنان از منظر پاسخ دهندگان کمترین میزان اهمیت در بین گویه‌های این شاخص را داشت.

میانگین گویه‌های مربوط به میزان رضایت‌مندی اعضا (۳/۵۴)، توجه به اعضای غیرفعال (۳/۵۰) و دسترسی اعضا به اینترنت رایگان (۳/۳۶) دارای بالاترین، و اخذ هزینه عضویت (۲/۵۲)، میزان مشارکت اعضا در فعالیت‌های کتابخانه‌ای (۲/۹۳) و سابقه عضویت (۲/۹۸) پایین‌ترین میانگین را در شاخص عضویت به خود اختصاص دادند. میزان موفقیت اعضا در جستجو و بازیابی منابع (۳/۷۲) بیشترین میانگین در شاخص امانت را کسب کرد و رزرو کتاب (۳/۰۰) پایین‌ترین میانگین را کسب نمود.

نتیجه‌گیری

اعضای هیئت‌علمی دانشگاه‌ها و وظیفه تربیت نیروی انسانی آینده را بر عهده دارند. گروه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز در همین راستا به تربیت دانشجویان پرداخته و آنان را برای مشاغل مناسب و تعریف شده آماده می‌کنند. یکی از بازار کارهایی که بخش عظیمی از دانش‌آموختگان رشته را جذب می‌کند، کتابخانه‌های عمومی هستند. درک و شناخت صحیح و درست اعضای هیأت‌علمی از وضعیت کتابخانه‌های عمومی، می‌تواند در انتقال مفاهیم این حوزه به دانشجویان بسیار مؤثر باشد.

کارشناسان منابع و کارشناسان امور کتابخانه‌ها در ادارات کل کتابخانه‌های عمومی مستقر در استان‌های مختلف، یکی از مطلع‌ترین افرادی هستند که عمدتاً دانش آموخته رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده و در حوزه اجرایی کتابخانه‌های عمومی فعالیت می‌کنند. این افراد که دانشجویان دیروز و کارشناسان امروز هستند، عملاً درگیر مسائل اجرایی کتابخانه‌های عمومی هستند و مشکلات را از نزدیک لمس می‌کنند.

تفاوت بین نظر اعضای هیئت‌علمی و کارشناسان امور کتابخانه‌ها و کارشناسان منابع می‌تواند دلایل متعددی داشته باشد. اعضای هیئت‌علمی معمولاً سطح مطلوب را مورد توجه قرار می‌دهند در حالی که واقعیت‌های موجود و ملموس بر نظر کارشناسان و مدیران اثر می‌گذارد. همچنین می‌توان گفت که اعضای هیئت‌علمی دید آرمان‌گرایانه‌تری نسبت به کارشناسان دارند. نمودار شماره ۱ تفاوت دیدگاه‌های آنان را نشان داده است.

مؤلفه‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی در افق ۱۴۰۴ سند بالادستی بسیاری از برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌هاست اما هنوز فاصله زیادی تا آن وجود دارد. سرعت حرکت نهاد کتابخانه‌های عمومی نیاز به ضرب‌آهنگ تندتری دارد و با سرعت کنونی رسیدن به شاخص‌ها غیرممکن به نظر می‌رسد.

مطابق با پژوهش‌های خاشعی و حسینی (۱۳۹۰) بین وضعیت جاری و وضعیت مطلوب سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی شکاف وجود دارد و اسفندیاری‌مقدم و صابری (۱۳۹۳) علت اصلی وجود این شکاف را گسترده‌گی کشور، پراکندگی جمعیت، عدم تأمین اعتبارات کافی، عدم توجه کافی به مسئله کتاب و کتابخوانی، عدم تمایل مردم به مطالعه، مطالبه نکردن کتابخانه از سوی مردم، شمارگان پایین کتاب، عدم توجه مسئولان ذیربط به این قضیه، گرانی زمین در شهرهای بزرگ و ... دانسته‌اند.

خاشعی (۱۳۹۳) در پژوهش خود برای دستیابی به الگویی از کنترل راهبردی در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، به دنبال تسهیل و حل مسئله کنترل راهبردی بر اساس سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور برای افزایش عملکرد سازمانی است. کمتر از ده سال تا افق سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور فرصت داریم و اکنون برنامه ششم توسعه کشور، برای تصویب در حال بررسی است.

ترنس^۱ (۲۰۰۷) در پژوهش خود به تغییر فرمول مجموعه‌ای پرداخته است که برای مدت طولانی به روش خاصی خدمات کتابخانه‌ای ارائه می‌کرد. هدف از این تغییر، یک تخصیص عادلانه‌تر با اهداف اساسی‌تر بود که به حل مشکلات و بهبود آموزش و پژوهش انجامید. در پژوهش هانسن^۲ (۲۰۱۱) نیز سیستم‌های یک کتابخانه نوآور و خلاق می‌توانند در شکل‌ها و اندازه‌های متفاوت از نیازهای اطلاعاتی کاربران کتابخانه پشتیبانی کند. اما مدل‌ها در اجرا تغییر می‌کند بنابراین باید به طرق مختلف ارائه شوند تا ارزش افزوده‌ای برای کاربران کتابخانه فراهم گردد. اکنون که در سال‌های میانی سند چشم‌انداز قرار داریم، ضرورت بازبینی و بازنگری در آن آشکار شده است چرا که تغییرات پیش آمده ممکن است اهمیت برخی از شاخص‌ها را در دستیابی به اهداف کم و یا زیاد کرده باشد.

1. Terrence

2. Hansen, J. Hofman

بالوگ^۱ (۲۰۱۴) نیز دریافت که فرهنگ کتابخانه در چند سال گذشته تغییر کرده و مدیران کتابخانه‌ها نسبت به کیفیت و ارزیابی فعالیت‌ها، نگرش مثبتی ندارند. همچنین علاوه بر بیان مسائل مربوط به فرهنگ کتابخانه، به ارزیابی عملکرد نیز نیم‌نگاهی داشته است. مدیران کتابخانه‌های عمومی نیز معتقدند که کارکردهای کتابخانه‌ها نسبت به قبل کم‌رنگ شده و این امر ضرورت توجه به تغییرات راهبردی را آشکارتر می‌کند. دیدگاه‌های مدیران، مسئولان و دست‌اندرکاران کتابخانه‌های عمومی در خصوص آینده پیش روی این حوزه بسیار حائز اهمیت بوده و این پژوهش نیز قصد دارد تا با شناسایی میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور و رتبه‌بندی شاخص‌ها، به تحقق اهداف سند چشم‌انداز کمک کند.

شناسایی میزان اهمیت هر شاخص می‌تواند برای بازنگری احتمالی در برنامه‌های در حال تدوین همانند سند برنامه راهبردی یاریگر باشد. فرج‌پهلوی، نوشین‌فرد و حسن‌زاده (۱۳۹۱) اولویت‌بندی را برای ارتقاء سطح عملکرد ضروری دانسته‌اند، بنابراین با توجه به معیار قرار گرفتن عدد ۳ در پژوهش، نمره سه شاخص امانت، مجموعه و کارکنان از عدد معیار بالاتر بودند و تفاوت معنی‌داری با آن داشتند. بنابراین این سه شاخص از سودمندی کافی برخوردارند اما در دو شاخص دیگر که علی‌رغم کسب نمره‌ای بالاتر از معیار، تفاوت معنی‌داری با آن ندارند، نیاز به اصلاحاتی دیده می‌شود. در هر شاخص نیز رتبه گویه‌ها متفاوت بود و ضرورت دارد بر حسب رتبه هر گویه، تقویت و یا اصلاح لازم صورت پذیرد. بنابراین می‌توان دو رتبه را برای شاخص‌های پنج‌گانه سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی تعریف کرد: {امانت، مجموعه و کارکنان} و {فضا و عضویت}. شاخص‌های گروه اول دارای رتبه بالاتری نسبت به شاخص‌های گروه دوم هستند. بنابراین از منظر پاسخ‌دهندگان شاخص‌های امانت، مجموعه و کارکنان برای دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز سودمندترند و فضای کتابخانه‌ای و عضویت در رتبه دوم اهمیت قرار دارند.

تقویت گویه‌های دارای رتبه بالاتر در هر شاخص می‌تواند به تحقق سند چشم‌انداز کمک بیشتری کند، بنابراین توجه به مناسب بودن مجموعه در رده‌های مورد تقاضا باید مورد توجه خاص قرار گیرد. نکته مهم اینکه از بین تمامی گویه‌ها، تنها مناسب بودن مجموعه در رده‌های دین و ادبیات نمره بالاتر از ۴ را کسب کردند پس می‌توان توجه به انتخاب منابع، به‌ویژه در این

1. Balog, A.

دوره را یکی از عامل‌های مؤثر در رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز دانست. توجه به کیفیت محتوایی در کنار کیفیت ظاهری نیز از دیگر عواملی است که ضرورت راه‌اندازی طرح‌هایی نظیر «کتاب من» را آشکار می‌سازد. رتبه پایین وجود منابع الکترونیک آنلاین و آفلاین و دسترسی به منابع الکترونیک می‌تواند به دلایل مختلفی باشد که از جمله مهم‌ترین آن می‌توان به عدم ورود و یا حرکت ضعیف نهاد کتابخانه‌های عمومی در حوزه این گونه منابع دانست. کتابخانه‌های عمومی برای اینکه بتوانند در انجام رسالت خویش موفق باشند، باید کارکنانی با دانش کافی و به تعداد مناسب در اختیار داشته باشد، این کارکنان کسانی هستند که نیازهای مراجعان را درک کرده و برای کمک به آنان مشتاق هستند.

آنچه اهمیت دارد، میزان رضایت مشتریان کتابخانه‌های عمومی است، بنابراین کتابخانه‌های عمومی می‌بایست به گونه‌ای فعالیت کنند که بیشترین سطح رضایت‌مندی را در بین اعضای خود به دست آورند. در شاخص عضویت کمترین میزان اهمیت به «وجود هزینه عضویت» اختصاص یافت. این بدان معنی است که تمرکز نهاد کتابخانه‌های عمومی می‌بایست به سوی عضویت رایگان حرکت کند. به علاوه مشارکت دادن اعضا در فعالیت‌های کتابخانه و جلسات آموزشی، نیز باید به گونه‌ای اصلاح شود که در رسیدن به اهداف سند چشم‌انداز مؤثر باشد. شاخص امانت که از سودمندی قابل قبولی برخوردار است، برای رشد و بهبود بیشتر نیازمند موفقیت اعضا در جستجو و بازیابی منابع است.

پیشنهادها

- بر اساس آنچه از نتایج این پژوهش برمی‌آید، پیشنهاد می‌شود:
۱. عملکرد نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در مقایسه با اهداف سند چشم‌انداز به صورت سالانه تحلیل شود.
 ۲. برنامه توسعه کتابخانه‌های عمومی با در نظر گرفتن وضعیت موجود و توان نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، با استفاده از کارشناسان کتابخانه‌های عمومی و اعضای هیئت علمی علم اطلاعات و دانش‌شناسی بر اساس برنامه ششم توسعه تدوین شود.
 ۳. دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای کارشناسان، مدیران و کتابداران کتابخانه‌های عمومی به منظور آشنایی آنان با فناوری‌های نوین و پیشرفت‌های حاصل شده در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی برگزار گردد.

۴. شاخص‌هایی که از سطح سودمندی قابل قبولی برخوردار نیستند مورد بازنگری ویژه قرار گیرند.
۵. نهاد کتابخانه‌های عمومی با همکاری اعضای هیئت علمی رشته، اقدام به برگزاری جلسات، سمینارها، همایش‌ها و اجلاس‌های معتبر به منظور شناسایی و حل مشکلات در حوزه‌های مختلف کتابخانه‌های عمومی نماید.

منابع

- اسفندیاری مقدم، علیرضا؛ رزمی‌شندی، مسعود و نوروزی یعقوب (۱۳۹۲). کیفیت خدمات کتابخانه‌های ایران (بررسی پژوهش‌های مدل لیب‌کوآل در ایران). *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۴۷ (۲)، ۱۹۱-۲۰۸.
- اسفندیاری مقدم، علیرضا و صابری، محمدکریم (۱۳۹۳). مقایسه وضعیت کتابخانه‌های عمومی استان همدان با سند چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۰ (۴)، ۶۴۳-۶۵۹.
- پشوتنی‌زاده، میترا و فرج‌پهلوی، عبدالحسین (۱۳۸۰). ارزیابی و مقایسه کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای دانشگاه شهید چمران بر اساس تحلیل SWOT. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۶ (۳)، ۸۰-۱۰۸.
- خاشعی، وحید و حسینی، سیدمحمود (۱۳۹۱). درآمدی به کنترل راهبردی؛ مورد مطالعه چشم‌انداز راهبردی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۸ (۲)، ۲۱۷-۲۴۰.
- خاشعی، وحید (۱۳۹۳). کاوشی بر مختصات مدل کنترل استراتژیک چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۰ (۱)، ۳۱-۵۱.
- فرج‌پهلوی، عبدالحسین؛ نوشین‌فرد، فاطمه و حسن‌زاده محمد (۱۳۹۱). ارزیابی عملکرد کتابداران به روش ۳۶۰ درجه: مطالعه موردی کتابخانه‌های عمومی استان گیلان. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۸ (۴)، ۴۲۱-۴۴۲.
- قدمی، محسن و علی‌نیای لاکانی، پریسا (۱۳۹۴). بررسی رابطه فرهنگ سازمانی با استراتژی با استفاده از مدل گلوب. *مدیریت توسعه و تحول*، ۱ (۲۲)، ۲۹-۳۶.
- نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور (۱۳۸۹). *تبیین مؤلفه‌های چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در افق ایران ۱۴۰۴*. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور.

References

- Balog, K. P. (2014). Croatian Library Leaders' Views on (their) Library Quality. *Libellarium*, 2, 141-164.
- Clark, M. (2012). Becoming Public: Library Design And The Creation Of Public Space. *Dalhousie Journal of Interdisciplinary Management*, 8 (1), 1-13.
- Hansen, J. H. & Sorensen, A. (2011). The Open Library System - Re-Invented, Implemented and Working. *LIBER Quarterly*, 20 (3-4), 307-320.
- ISO11620 (2014). Information and Documentation – Library Performance Indicators. International Standard Organization. 2014. Retrieved September 29, 2016, from: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail.htm?csnumber=56755.
- Terrence, P. (2007). Breaking the Mould: How Re-Examining the Allocation Formula Led to the Creation of Dynamic Role for the University's Librarians. *The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 2 (2), 1-22.

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

منوچهری، روح‌ا...؛ اسفندیاری مقدم، علیرضا و زارعی، عاطفه (۱۳۹۶). رتبه‌بندی و مطالعه میزان سودمندی شاخص‌های سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور از منظر کارشناسان و اعضای هیئت علمی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۳ (۴)، ۵۴۱-۵۵۵.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی